

2.5.2.1. Η Φεγγαροντυμένη ως Παράσταση Θεωρητικών Συλλήψεων

1. ...στον Κρητικό έχουμε κλασικό παράδειγμα για τη στενή ιδεολογική συγγένεια αυτών των δύο θείων πνευμάτων [Πλάτωνα και Σολωμού], πλασμένων από την ίδια γη, την ίδια θάλασσα, τον ίδιο ουρανό [...].

⊕ Πλατωνικές ιδέες:
ομορφιά, καλοσύνη,
δικαιοσύνη, ενώ
ο χυλοπίπτος είναι
η αρμονία

Τι άλλο από καθαρά πλατωνικές ιδέες ενσαρκώνονται στη μορφή της Φεγγαροντυμένης; [...] η ομορφιά, η καλοσύνη, η δικαιοσύνη... με μια λέξη οι Ιδέες. Κοντά στη Φεγγαροντυμένη [...] παρουσιάζεται κι ένα άλλο ον του ίδιου υπερφυσικού κόσμου [...]. Θα τ' ονόμαζα αρμονία. Ενωώ τον ουράνιο ήχο, που ακούει εκστατικός ο Κρητικός [...].

⊕ β) Πραγματοποίηση
στα νερά ιδα

Συγγενεύει [η παράσταση της Φεγγαροντυμένης] ή μάλλον μοιάζει με την "πρασινόμαλλουσα νεράιδα" των παραδόσεων του ελληνικού λαού [...]. [...] από την εξωτερική και πλαστική άποψη το φαινόμενο είναι σα δημιουργήμα της ποιητικής φαντασίας του "αλαφροήσκιωτου" ελληνικού λαού [...].

[...] μπορούμε και ψυχολογικά να εξηγήσουμε την παρουσία της: από την ψυχική διάθεση του ήρωα. [...]

Αλλά ούτε η λαογραφική ούτε η ψυχολογική εξήγηση δεν εξαντλούν τη βαθιά έννοια της φεγγαροντυμένης. Την ικανοποιητική ερμηνεία αλλού πρέπει να τη ζητήσουμε [ενν. στη φιλοσοφία - τον πλατωνισμό].

E. Horwath, *Ο Σολωμός*, ό.π., σσ. 170 κ.εξ. - Δ. Σολωμός, *Άπαντα*, επιμ. Γ.Ν. Παπανικολάου, τ. 1., ό.π., σ. 491.

Κρητικός
λάμπρος
Πειρασμός Ε.Π. (Γ)

2. Η σύλληψή της είναι η ίδια με την "Αναδυομένης Αφροδίτης", που έμπαινε [...] στο σχέδιο του λάμπρου [...]. Η σιωπή, το φως του φεγγαριού, η γέννησή της από τη θάλασσα, το ανέρο ανάστημά της, που πατεί και δε σουφρώνει το πέλαγο, το αναγάλιασμα της πλάσης μαζί της, και στα δυο <ποιήματα> τα βρίσκεις όμοια κι απαράλλαχτα. Τι όμως ζητούσε να συμβολίσει ο ποιητής με τη φεγγαροντυμένη, το μαθαίνουμε από τους στοχασμούς του για το τραγούδι του "Πειρασμού" (Σχεδ. Γα *Ελ. Πολιορκ.*, Απόσπ. 6) [...]. Στον "Πειρασμό" ζωγραφίζει ο ποιητής [...] τη ζωή "που ανασταίνεται μ' όλες της τες χαρές [...]" και, για να συμβολίσει την "ωραιότητα της Φύσης", βάζει στο τέλος τη μορφή της κόρης. Έτσι λοιπόν και η "φεγγαροντυμένη" ζωντανεύει και παρασταίνει την ομορφιά της ζωής και της Φύσης, που αντιχτύπησε εκείνη τη στιγμή στο νου του Κρητικού. [...]

SOS

Γ.Μ. Αποτολάκης, *Η Ποίηση στη Ζωή μας*, ό.π., σ. 252.

3. Η [...] αιθέρια εικόνα της "Φεγγαροντυμένης" είναι η εξιδανικευμένη μορφή της ανθρώπινης ζωής, όπως τη φαντάστηκε πάντα κατά τις παραδόσεις του ο ελληνικός λαός.

Β. Σταματέλος, *Ο Εθνικός Ύμνος και ο Σολωμός*, Αθ.: εκδ. "Αθηνά" Α.Ι. Ράλλη, <1924>, σσ. 107-111: 111 ~ Δ. Σολωμός, *Άπαντα*, επιμ. Γ.Ν. Παπανικολάου, τ. 1., ό.π., σ. 492.

4. Η μορφή της "Φεγγαροντυμένης" είναι συνέχιση της μορφής της μνηστής. [...]

Η νέα μορφή είναι το φάσμα, το φωτεινό και αχνό φάσμα της αρραβωνιαστικιάς [του Κρητικού] και σύγχρονα μια εξυψωμένη μορφή της [...]. Η Φεγγαροντυμένη έχει μια γήινη αφετηρία, είναι η μνηστή ενός Κρητικού, που υψώνεται και συμπληρώνεται στον ουρανό, μετά το θάνατο... (δυσμενεί ο Καφωμένος)

Πέτρος Σπανδωνίδης, *Ο Ποιητής Διονύσιος Σολωμός: Μελέτη*, Θεσσαλονίκη 1947, σσ. 43-48: 44-45 ~ Δ. Σολωμός, *Άπαντα*, επιμ. Γ.Ν. Παπανικολάου, τ. 1., ό.π., σ. 493.

5. Η παρουσία της Φεγγαροντυμένης και το αναγάλιασμα της πλάσης μαζί της είναι η αντικειμενική έκφραση όλης της ομορφιάς που έδειξε η ζωή σε μια στιγμή υπέρτατης λαχτάρας, ομορφιάς που αποκορυφώνεται στο πρόσωπο της αγαπημένης του Κρητικού.

Γιάννης Μ. Αποστολάκης, *Τα Τραγούδια μας*, Αθ.: "Πυρός", '1934 - Αθ.: εκδ. Δ. Παπαδόμα, <'1967> [ανατ.], σσ. 251-252.

6. Φεγγαροντυμένη είναι η γλυκειά, ουρανία εμφάνις της Αφροδίτης, καθώς αυτή ανακύπτει από την θάλασσαν και ενδύεται το φως. [...] Η αγιότης και ο πόθος εδώ συνυπάρχουν. [...] Η θεά, που του απεκαλύφθη εις το γήινον όραμα, μεταβάλλεται τώρα [στο μέρος 2 (το 19.) ειδικότερα] εις Αγάπην, είναι η ίδια η έκφρασις του υπερτάτου όντος...

Ν.Β. Τωμαδάκης [επιμ.], Εισαγωγή: Διονύσιος Σολωμός, "Τα Έργα...": *Βασική Βιβλιοθήκη*, τ. 15., Αθ.: "Αετός", '1954 - Αθ.: εκδ. Π. Ζαχαροπούλου, '1959, σσ. ριζα-ριζα και ριαα-ριβα: ριζα ~ Δ. Σολωμός, *Άπαντα*, επιμ. Γ.Ν. Παπανικολάου, τ. 1., ό.π., σ. 492.

7. Τα παραδείγματα παρέχουν ισχυρούς λόγους να σκεφτούμε πως ο Σολωμός περιέγραψε την Παρθένο [...].

Η οπτασία μπορεί επίσης να εκπροσωπεί τη Θρησκεία [...].

L. Coutelle, *Formation poetique de Solomos...*, ό.π., σσ. 431-440.

8. ...θεωρούμε απαραίτητο να γίνει από την αρχή σαφής διάκριση ανάμεσα στη Φεγγαροντυμένη ως ποιητική πραγματικότητα και στις ψυχολογικές προϋποθέσεις που δημιούργησαν -υποτίθεται- το όραμα. [...] Ότι για το νηφάλιο νου έχει μια ερμηνεία ψυχολογική, για το θρησκευόμενο

άνθρωπο είναι αναμφισβήτητο γεγονός. [...]

Μέσα στον ποιητικό μύθο η Φεγγαροντυμένη είναι λοιπόν μια πραγματική, πλαστική παρουσία κι όμως εξωφυσική: ένα θαύμα. [...]

[...] Η παρουσία της <στην ποίηση του Σολωμού> συνδέεται με επιπορευτικότητα των φυσικών νόμων. [...]

Οι συνθήκες κάτω από τις οποίες εμφανίζεται είναι επίσης η μυστηριακή γαλήνη. Αλλά εδώ η γαλήνη έρχεται ύστερα από μεγάλη θαλασσοταραχή και σα να επιβάλλεται από κάποια υπερφυσική επέμβαση. [...]

Τόσο στον *Κρητικό* όσο και στο *Λάμπρο* διαπιστώνουμε μια άμεση και σιωπηλή ανταπόκριση ανάμεσα στην [οραματική] κορασιά και στη φύση. [...]

* Στον *Κρητικό* μάλιστα [...] η κορασιά στρέφεται προς τη φύση και επικοινωνεί μαζί της με μια ένταση ερωτική. [...]

Τέλος υπάρχει και στα τρία έργα [τρίτο οι *Ελεύθεροι Πολιορκημένοι*] η δήλωση της θεϊκής υπόστασης της Φεγγαροντυμένης [...]. <Συμπέρασμα:> είναι μία φυσική θεότητα με την έννοια των θεών της κλασικής Ελλάδας, "κατ' εικόνα και ομοίωση" της φύσης και των ζωικών αξιών. [...] το θείο σπλλαμβάνεται φμειδές προς τη φύση και ότοργικό προς τον άνθρωπο. [...]

[...] Ο Σολωμός με γνήσια αίσθηση και με βαθιά θρησκευτικότητα συνέλαβε το αυθεντικό "νόημα" της ελληνικής φύσης και το συμπύκνωσε στο σύμβολο της "θείας" Φεγγαροντυμένης. [...] Έτσι πραγματοποιεί μια σύνθεση του ελληνικού και του χριστιανικού ανθρωπισμού.

Ε.Γ. Κατωμένος, *Η Σχέση Ανθρώπου-Φύσης στο Σολωμό*: ό.π., σσ. 56-64.

9. Η Φεγγαροντυμένη είναι η ίδια η άφθαστη και απροσπέλαστη ενότητα ψυχής και φύσεως. [...]

Την Φεγγαροντυμένη συναντά ο ήρωας μέσα σε όνειρο ανέλπιστας γαλήνης. Εξαίφνης, μέσα από την ανεμοζάλη και την μάνητα του πάθους, όταν στην αγκαλιά του κρατά την κόρη-ψυχή κι αυτή κοιτά να σώσει [...], εξαίφνης χρώματα του ονείρου φέρουν την Θεία ομορφιά, την αρμονία και το κάλλος της απέραντης τελειότητας [...].

[...] Υπάρχει ένα γόημα μυστικό, το πλέον σημαντικό ίσως, μέσα στο σύνθεμα και αυτό υπηρετεί η αινιγματική μορφή της αρμονίας...

Σ. Ροζάνης, [*Σπονδή στον Σολωμό*] *Το Όραμα της Καταστροφής*, ό.π., σσ. 63-111: 100, 104.

10. Είναι <η Φεγγαροντυμένη> η παρουσία του Θεού, της Πρόνοιας του Θεού, που παίρνει τη μορφή της άφθαρτης, αιώνιας, άκτιστης ομορφιάς, της Μεγάλης Μητέρας, της Πατρίδας που θρέφει μυστικά τη ζωή μας [...].

Θαύμα

Φυσική Θεότητα
και φείδεται
της φύσης

Ίσως να διερωτηθεί κανείς: και γιατί η προσωποποίηση της Φεγγαροντυμένης είναι τόσο συγκεχυμένη; [...] Θ' απαντούσα πως ο Σολωμός δεν ήταν ο συστηματικός φιλόσοφος που θα διασαφήνιζε, θα ταξινομούσε και θα αποσαφήνιζε τις έννοιες. Ήταν ποιητής.

[...] Μα γιατί να ζητήσει να παραστήσει την Πρόνοια του Θεού με τόσες μορφές χωρίς ν' αναφέρει ρητά τη λέξη θεός [...];

Θ' απαντούσα πως ο Σολωμός ήταν πιστό τέκνο της Εκκλησίας αλλά δεν ήταν θεολόγος [...]. Ήταν ποιητής.

Θ. Νικολάου, *ό.π.*, σσ. 15-16.

11. ...μέσα από τη σχέση του με τη φύση, αποκτά ο ποιητής μια υπερβατική λειτουργία του αισθήματος της σωματικότητας. [...] το φως μπορεί μες στο ποιητικό τοπίο του Σολωμού να μεταμορφώνει τα πράγματα και να μετουσιώνει τα σώματα που φωτίζει. Το φως είναι η ενέργεια του Θεού, είναι η όραση του Θεού. [...]

Ύπατο φαινόμενο αυτής της μέσω του φωτός υπερβατικής σωματικότητας [...] είναι το φαινόμενο της φεγγαροντυμένης. [...]

Η έννοια του φωτός συσχετίζεται στη γερμανική ρομαντική φιλοσοφία με την ιδέα μιας σωματικότητας πνευματικής, ενός αιθέριου σώματος. [...]

Αυτό το αιθέριο σώμα της ψυχής, ο αιθέριος φορέας ή ένδυμα της ψυχής, είναι στην ύψιστη καθαρότητά της το λεγόμενο αστρικό ή φωτόμορφο σώμα [...]. Η φεγγαροντυμένη του Σολωμού [...] είναι ένα αιθέριο σώμα που για την υλοποίησή του συνεργάζονται το φως αλλά και το υγρό στοιχείο, δηλαδή συμμετέχουν ο πάνω κόσμος και ο κάτω. [...]

[...] ο τρόπος εμφάνισης της φεγγαροντυμένης θυμίζει τον τρόπο εμφάνισης [...] αυτής που αργότερα θα δούμε ότι είναι η ουράνια Μαργαρίτα <στον Φάουστ>, η Μαργαρίτα που η ψυχή της σώθηκε και κατοικεί στον ουρανό [...].

[...] η φεγγαροντυμένη αποτελεί, όπως και το φάσμα της ουράνιας Μαργαρίτας [...], μια έκφανση του «αιώνια γυναικείου» [...].

Η τελευταία αυτή ερμηνεία της φεγγαροντυμένης μάς φέρνει κάπως κοντά στις εκδοχές ότι [...] είναι η ψυχή της αρραβωνιαστικιάς του Κοητικού [...] μέσα από την αναγωγή τους στη χριστιανικής καταγωγής δοξασία για το αναστημένο σώμα. [...]

Σε όλες, πάντως, αυτές τις εκδοχές υπάρχει ένα κοινό στοιχείο [...]: είναι το στοιχείο της εξισορρόπησης και συμφιλίωσης των τριών βασικών κατηγοριών του πραγματικού που συνθέτουν το όλο ποιητικό τοπίο του Σολωμού: το υλικό-φυσικό, το ανθρώπινο-ηθικό, το θείο-ιδεατό. [...]

Η φεγγαροντυμένη, λοιπόν, αποτελεί μια προσπάθεια σύστασης-σύνθε-

Ψυχή: αιώνια γυναικείο
!!
αιθέριο σώμα
από φως και νερό

Φάουστ του Γκαίτε:
Μαργαρίτα

Εμπροστί από
Γερμανούς Ρομαντικούς

σης ενός πλάσματος φαντασιακού, μιας εικόνας ποιητικής, ενός σχήματος που δεν θα είναι θεωρητικό [...], αλλά θα αποτελεί μια απόδοση-αναπαράσταση-ερμηνεία του αισθητού, το οποίο πλάσμα-εικόνα-σχήμα θα συνασπίζει τις τρεις υποστάσεις-διαστάσεις του φυσικού: την εξωτερική φύση, τον ηθικοπνευματικό χαρακτήρα του ανθρώπου και το Θεό...

B. Αθανασόπουλος, "Φως-Σώμα: Φως και Υπερβατική Σωματικότητα στο Ποιητικό Τοπίο του Σολωμού": ό.π., σσ. 252-259, 264, 267-271.

12. ...η εντυπωσιακή διαφοροποίηση των ερμηνευτικών εκδοχών [...], που [...] χαρακτηρίζει [...] το σύνολο σχεδόν των αναγνώσεων που επιχειρήθηκαν στο σολωμικό ποίημα, αντικατοπτρίζει στην πραγματικότητα την εξίσου εντυπωσιακή για τις διαστάσεις της βαθύτερη σύγκλισή τους, που έγκειται στη σταθερή απώθηση της αμετάβατης σημασίας του κεντρικού του συμβόλου. Απώθηση καθόλου παράδοξη ή συμπτωματική, αν πάρουμε υπόψη μας ότι πρόκειται για αναγνώσεις που αντλούν το ερμηνευτικό τους κύρος από την προσήλωσή τους σ' εκείνη τη θεωρητική παραδοχή, την οποία έρχεται ακριβώς να υποσκάψει και να αμφισβητήσει το σολωμικό κείμενο: την παραδοχή της απεικονιστικής ή αναφορικής χρήσης του ποιητικού λόγου. [...]

Θέτοντας εντούτοις στο στόχαστρο της ανάλυσής μας [...] τη σχέση της ασύμμετρης αμοιβαιότητας ανάμεσα στο αποκαλυπτικό περιεχόμενο της εικόνας και την κατανόησή του, βρισκόμαστε στην ουσία αντιμέτωποι με μια έννοια για τη λειτουργία του ποιητικού συμβόλου που αποτέλεσε κεντρικό σημείο αναφοράς της ρομαντικής αισθητικής και έγινε αντικείμενο συστηματικής θεωρητικής θεμελίωσης από τον Καντ: την έννοια του "ύψιστου" [...].

Ό,τι καθορίζει [...] το συναίσθημα του ύψιστου είναι η αντιφατική του ποιότητα, η εμπειρία ενός διχασμού ανάμεσα στην ελοπτική ή αισθητική δύναμη του ανθρώπινου νου και στην έλλογη δύναμή του να νοεί ιδέες που ανήκουν στην τάξη του υπεραισθητού και παραμένουν απρόσιτες για την εποπτεία του. [...]

Σ' αυτή τη μαθηματική εκδοχή του ύψιστου ο Καντ αντιπαραθέτει την εξίσου θεμελιώδη εκδοχή του δυναμικού ύψιστου [...] <που, συνυφασμένο με την ποιότητα του αποκαλυπτικού, εκδηλώνεται> στις περιπτώσεις εκείνες όπου ο ανθρώπινος νους και, συγκεκριμένα, η φαντασία βρίσκεται αντιμέτωπη, αλλά σε κατάσταση απόλυτης ασφάλειας, με την ακατάβλητη δύναμη της φύσης [εναντίωση σε συνθήκες συγκινησιακής εξάρσης].

N. Καλταμπάνος, ό.π., σσ. 22-24.

Η έννοια του
"Υψίστου" ωρίσθη
να με τον Καντ:
ο διχασμός αιώνας
και νόσους, φαντα-
σίας και φύσης.

2.5.2.2. Ψυχαναλυτικές Ερμηνείες της Φεγγαροντυμένης

1. Η παθητικότετη λατρεία της αγαπημένης γυναίκας, τυλιγμένη στο μυστήριο και στο όνειρο, δεμένη με το θάνατο είναι ένα βασικό πολυσήμα-ντο γεγονός της μεγάλης ποίησης του Σολωμού [...].

Γίνεται αισθητό πως η αιθέρια γυναικεία μορφή [...] -σύμβολο ιδανικής ομορφιάς και ζωής και ηθικής τελείωσης- υπήρξε μια αρχέγονη εσωτερική εμπειρία, που έμεινε μνήμη. [...] Η μεγάλη ποίηση του Σολωμού αναβρύζει από μνήμες ψυχής, βιώματα της πρώτης παιδικότητας.

[...] η αιθέρια μορφή, που προσωποποιεί το ιδανικό σχήμα και την ηθική τελειότητα, κυριαρχεί στο ποιητικό έργο του Σολωμού, δεμένη όμως με το θάνατο [...].

[...] Ο Σιγούρος σημειώνει: "[...] Οι ηρωίδες [...] στα ποιήματά του δείχνουν πως ο ποιητής μας στα βάθη της ψυχής του έτρεφε ένα οικείο όνειρο [...], μια εικόνα που θα έμοιαζε με τις Παναγίες του Cinquecento". [...]

Μπορούμε τώρα να πούμε πως είναι η εικόνα μιας και μόνης γυναίκας, με σάρκα και οστά, που ο ποιητής μας την περιέβαλε με την παθητικότετη λατρεία του και συνάμα τον συνελπίρε για εκείνην μίσος. [...]

[...] Η φθορά και ο ήσκιος του θανάτου, η ομορφιά, η αμαρτία και η πονηριά συμπλήρωναν την εικόνα [...] <: ήταν η μητέρα του Αγγελική Νύκλι>.

Με την "καρδιά θανάσιμα πληγωμένη" <μετά τη δίκη>, ο Σολωμός κλείστηκε στη μοναξιά, προσηλώθηκε στο όραμα της ιδανικής μορφής...

Π. Καραβίας, "Ο Σολωμός και η Αναγωγή στο Ουράνιο" [1963]: Ιδ., "Ο Σολωμός και η Αναγωγή στο Ουράνιο...", δ.π., σσ. 15-52: ~ [παρεμφερώς] Ιδ., "Ο Σολωμός στην Ενότητά του": Νέα Εστία, έτ. 52., τ. 104., αρ. 1235 [αφιέρωμα] (Χριστούγεννα 1978), σσ. 26-46 ~ Ιδ., Οκτώ Μορφές: Σολωμός, Καβάφης, Ουράνης, Καρυωτάκης, Δραγούμης-Καζαντζάκης, Παράσχος, Θυόλας, 'Αθ.: Ίκαρος, 1979, σσ. 11-52: 34, 41, 46-48, 51.

2. Το ποιητικό έργο του Σολωμού διαρρέεται σύγκορρο από την επιθυμία της μητέρας και το κυρίαρχο μητρικό μορφοείδωλο [...] Μιλώ για το μητρικό μορφοείδωλο που εσωτερικεύουμε στην παιδική ηλικία [...].

[...] παρ' όλες τις επιφυλάξεις και τις ανοιχτές εναντιώσεις που έχουμε προς τη βιογραφική μέθοδο, που αναγκάζει την αναζήτηση να εξοκειλει πέρα από το πράγματι ζητούμενο, νομίζω ότι μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε την έγκυρη πληροφορία της μητρικής στέγασης, που επιβλήθηκε λόγω συγκυριών στο Σολωμό. [...] η παρεμποδισμένη παρουσία της μητέρας, που [...] τροφοδοτείται και από αρχετυπικά στοιχεία και φαντασιώσεις, καθιστά φρενιτώδη την επιθυμία της μητέρας, η οποία [...] επενδύεται λιβιδινικά στα αντικείμενα, μετουσιώνεται στη λυρική δημιουργία του ποιητή και μετατίθεται στη φύση: εκεί βρίσκει διέξοδο "διότι, όταν γίνει υποκατάστα-

λιβιδινικές ^{αυτοειδίκευτες} επιθυμίες ^{αυτοειδίκευτες} και ειδίκευση στην παιδική
σε φοινίκια, λυράκια, σελήνια, ηρωϊκά, φανταστικά, χεουτικώς

Αρχέγονη εσωτε-
ρική εμπειρία που
έμεινε μνήμη.

αναπόσπαστη
ως ιδανική μητέρα

ση, η απαγόρευση αίρεται". (6 σημεία)

Θ. Τζούλης, ό.π., σ. 62, 67-69.

3. Ούτε λίγο ούτε πολύ [...] ο Κρητικός προβάλλει στη φεγγαροντυμένη την επιθυμία του για μια αρχετυπική γυναικεία φιγούρα, ένα anima, αν χρησιμοποιήσουμε την ορολογία του Jung, τη γυναικεία ψυχή στο ασυνείδητο του άντρα: ένα αρχέτυπο το οποίο διαμορφώθηκε, σύμφωνα με τον Jung, στη διάρκεια των αιώνων ως μια προβολή και συγχρόνως ένα ζητούμενο αξιών που ήδη ενυπάρχει στην ψυχή του άντρα, μια αρχέγονη δηλαδή μορφή του συλλογικού ασυνείδητου: μια μητέρα και συγχρόνως μια αρραβωνιαστικιά, μια Αφροδίτη και συγχρόνως μια παναγιά. Ένα anima της Μητέρας-Θεάς του Έρωτα και όλων των ζωντανών. Αν μάλιστα λάβουμε υπόψη τη φροϊδική παραδοχή για τις οφειλές των ψυχαναλυτικών προσεγγίσεων στις απόψεις των Γερμανών ρομαντικών ποιητών, για τους οποίους τόσο ενδιαφερόταν ο Σολωμός, ίσως να μην είναι και τόσο τυχαία η κάποια ομοιότητα, τηρουμένων των αναλογιών, ανάμεσα στην άποψη του Jung, ότι είναι τέτοιου είδους αρχέτυπες μορφές του ασυνείδητου, όπως το animus και το anima, που δημιούργησαν την εντύπωση ότι υπάρχουν θεοί και θεές, και τους σολωμικούς στίχους [παράθ.] (3[20.], σπ. 23-26).

η Ήρα

Θα μπορούσε λοιπόν κανείς να πει ότι ο Κρητικός καταφεύγει στη γυναικεία όψη της ψυχής του για να βρει τη δύναμη να αντεπεξέλθει στον θανάσιμο κίνδυνο που αντιμετωπίζει. Το ίδιο είδος του εαυτού, που αποτελεί και την πηγή των ποιητικών του δυνατοτήτων ως αφηγητή, ένα anima που έχει τη μορφή της μούσας. Επιστρέφει στον εαυτό του, στον προσυμβολικό εαυτό του με τους όρους της Κρίστενα, και στη σημειωτική "χώρα" της Μάνας, και της Μάνας-Φύσης.

* Μούσα

* Μάνα-Φύση -
Μεγάλη Μητέρα

Νάτια Χαραλαμπίδου, "Μία Φεγγαροντυμένη": Ποιητικά Σύμβολα στον Σολωμό και στον Σεφέρη": ΑΑ. VV., *Μνήμη Ελένης Τσαντσάνογλου: Εκδοτικά και Ερμηνευτικά Ζητήματα της νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρακτικά Ζ' Επιστημονικής Συνάντησης, Θεσσαλονίκη <Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο> 1998, σσ. 293-317: 300.*

2.5.2.3. Η Φεγγαροντυμένη ως Οπτασία Ψυχής της Κόρης

1. [...] <πόθε βγήκε η μυστηριακή μορφή εκείνης της νύχτας:> Η καλή του ήταν, που έριξε από πάνω της εκείνο τον ήσκιο· κ' η πύρινη καρδιά κ' η ζωηρή κι ακοίμητη φαντασία τον ζωντάνεψαν και τον μεταμόρφωσαν στη θεία Μορφή.

Γ.Μ. Αποστολάκης, *Η Ποίηση στη Ζωή μας*, ό.π., σ. 255.

2. Η θεά είναι η ψυχή της αρραβωνιαστικιάς του [του ήρωα], που, πριν

φύγει, φτερούγισε κοντά του...

Βασ. Δεδούσης, "Ο Κρητικός" του Διον. Σολωμού (Κριτική Μελέτη): Το Πρόβλημα της Φεγγαροντυμένης, Θεσσαλονίκη 1936, σσ. 8 κ.εξ..

3. <Η φεγγαροντυμένη> είναι το φάσμα, το φωτεινό και αγνό φάσμα της αρραβωνιαστικιάς [του Κρητικού] και σύγχρονα μια εξυψωμένη μορφή της...

Π. Σπανδωνίδης, ό.π. (βλ. εδώ 4.5.2.1./4).

4. ...το σχήμα των "εξωτερικών εμποδίων της φύσης" πραγματοποιείται στον Κρητικό κατά διαφορετικό τρόπο, και όχι όπως στους Ελευθερούς Πολιορκημένους. Στο δεύτερο έργο η μορφή της γυμνής κόρης, που στιγμιαία παρουσιάζεται στο φως του φεγγαριού, είναι η αποκορύφωση της φυσικής ομορφιάς την άνοιξη και αποτελεί οργανικό στοιχείο του "Πειρασμού" [...]. Αν η οπτασία του Κρητικού ανήκει κι αυτή πράγματι στη σειρά των "εξωτερικών εμποδίων της φύσης", δύσκολα καταλαβαίνουμε για ποιο λόγο η εμφανιζόμενη μορφή αποσπάται από το σώμα της κόρης και για ποιο λόγο της μοιάζει τόσο πολύ. [...]

[...] κατά τη γνώμη μου η υπαγωγή της οπτασίας στα "εξωτερικά εμπόδια της φύσης", ακόμη και στα "μαγευτικά", θα στερούσε το κομμάτι αυτό του Κρητικού από μεγάλο μέρος του νοήματός του και θα έκανε λιγότερο αντιληπτή τη λειτουργία του στο ποίημα. Πιθανότερο θεωρώ ότι, αν και ο ήρωας ο ίδιος δεν αναγνωρίζει με απόλυτη βεβαιότητα τη μορφή (του φαίνεται μόνο γνώριμη, σαν νήμη παλαιή), η εμφανιζόμενη είναι πράγματι η αγαπημένη του, που αποκαλύπτεται στο ανθρώπινο μεγαλείο της τη στιγμή του θανάτου. Αυτό φαίνεται σύμφωνο με τη σολωμική πίστη στη θεία φύση του ανθρώπου. Είναι στο βάθος η χριστιανική άποψη, με την απόχρωση που της έδωσε η ιδεαλιστική φιλοσοφία του 19ου αι.

Στυλιανός Αλεξίου, Παρατηρήσεις στον Σολωμό: AA.VV., *Lirica greca da Archiloco a Eliis: Studi in onore di Filippo Maria Pontani*, Padova, 1984, σσ. 309-317: 314 - [με τίτλο: "Γερμανικές Επιδράσεις στον Σολωμό: η 'Φεγγαροντυμένη' το Ιστορικό Υπόβαθρο του 'Κρητικού'"] *Ιδ. Σολωμικά* [1984-1994], Αθ.: Στιγμή, 1994, σσ. 17-32: 24-25, 26-27.

5. Μια από τις πιο έντονα συμβολικές μορφές στην ποίηση του Σολωμού είναι η "φεγγαροντυμένη" [...]: έχει σχέση με τον έρωτα, αλλά το βαθύτερό της νόημα δεν είναι διόλου εύκολο να οριστεί. [...] η συμβολική γυναίκα κάνει την πρώτη της σημαντική εμφάνιση στον Λάμπρο [...].

[...] μοιάζει να έχει σχέση με την Αφροδίτη σαν σύνδεσμος ανάμεσα στον επίγειο (σωματικό) και τον ουράνιο (ψυχικό) έρωτα. Ο ρόλος της είναι ιδιαίτερα σημαντικός στον Κρητικό, όπου διδάσκει τον άντρα ότι ο

1) Λάμπρο.
2) Ελευθερούς.
3) Κρητικός.

(Εκείνη) Η Αφροδίτη είναι το θηλυκό μυθολογικό αρχέτυπο, αυτό της μητέρας-Θεάς. Διάφορες πτυχές της λατρείας της μητέρας-Θεάς απορροφήθηκαν από τη λατρεία της Παρθένου Μαρίας.

επίγειος έρωτας δεν είναι παρά ο δρόμος που, ακολουθώντας τον, μπορεί να φτάσει τον ουράνιο έρωτα. [...]

Πιστεύω ότι [...] <η άποψη πως η "φεγγαροντυμένη" δεν είναι άλλη από την αθάνατη ψυχή της αγαπημένης του Κρητικού, που για ελάχιστο χρόνο μένει πάνω απ' το άψυχο σώμα και τον αποχαιρετά πριν ανέβει στους ουρανούς> είναι πιο κοντά στην αλήθεια, Αλλά η πραγματικότητα είναι λίγο πιο πολύπλοκη. Ας θυμηθούμε τη "φεγγαροντυμένη" στο *Λάμπρο* [βλ. Σχόλια: Επίμετρο, 3], όπου η περιγραφή της μοιάζει πολύ με του Κρητικού και που ο Σολωμός είχε πει ότι είναι η Αφροδίτη. Η αλήθεια είναι ότι, ακόμη κι αν δεχτούμε ότι η "φεγγαροντυμένη" είναι η ψυχή της αρραβωνιαστικής, έχει πια μεταμορφωθεί στα μάτια του Κρητικού σε κάτι πιο αφηρημένο. Μοιάζει να έχει γίνει η βείκη αρχή του Έρωτα, που μπορεί να εμφανιστεί με διάφορες μορφές: σαν ψυχή της γήινης αγαπημένης, σαν Αφροδίτη, σαν Παναγία (ή μια άλλη αγία από το εικονοστάσι) ή κάποια άλλη μητρική μορφή που την ανειρευτήκαμε, ενώ βυζαίναμε το γάλα της μάνας μας. Είναι μια ιδανική μορφή, ενμέρει αφηρημένη έννοια και ενμέρει δημιουργήμα των ονειρών (λογισμός και όνειρο, 21.[4], σστ. 15-16). Η μορφή αυτή ήταν ίσως έμφυτη, όπως οι Ιδέες στις οποίες πίστευε ο Πλάτων 8 Όσο απομακρυνόταν από την παιδική ηλικία, τόσο η εικόνα της χωνόταν βαθύτερα στη μνήμη του.

Π. Μάκρικτς, ό.π., σσ. 92-93 και 142-159: 155-156 · βλ. και Ιδ. (Peter Mackridge), "Time out of Mind: The Relationship Between Story and Narrative in Solomos' "The Cretan"": *Byzantine and Modern Greek Studies* 9 (1984-85), σσ. 187-208, όπου η ανάγνωση στηρίζεται περισσότερο στην αφηγηματολογία.

6. Συνοψίζω τα βασικά και αλληλένδετα θέματα που η απόκρυψή τους [...] ρυθμίζει τη δόμηση όλου του ποιήματος:

1. ο θάνατος της κόρης μέσα στη θάλασσα,
2. η στιγμή του θανάτου της,
3. η σημασία του θανάτου της και η σχέση του με το οπτικό και ακουστικό όραμα του ήρωα.

[...] ως προς το πρώτο θέμα [...] ο Σολωμός φροντίζει να απαλείψει κάθε στοιχείο που θα κινούσε αμέσως στον αναγνώστη [...] την υποψία ότι ο Κρητικός αγωνιζόταν, από μια στιγμή και περα, να σώσει μια νεκρή. [...]

[...] ο θάνατος της κόρης μπορεί εύκολα και σίγουρα να περιοριστεί χρονικά ανάμεσα στην εμφάνιση και την εξαφάνιση της Φεγγαροντυμένης. [...] Ο *terminus post quem* του θανάτου της ορίζεται σαφώς μέσα στο κείμενο: [παράθ. 3, στ. 9 - ο ενικός ψυχή του στ. 4 από το μέρος 2 διορθώνεται σε ψυχές στα *Αυτόγραφα*], ενώ ο *terminus ante quem* ορίζεται υπαινικτικά

X
Ιδανική μορφή του Έρωτα όπως οι Ιδέες του Πλάτωνα

βγαίνει
Φεγγαροντυμένη
[η] αρραβωνιασμένη
πέθαμένη

<σε παραλλαγές>. [...]

Η σκηνοθετική ισορροπία που δημιουργεί η κανονική εναλλαγή εικόνα-ήχος, εικόνα-σιωπή, εικόνα-ήχος, εικόνα-σιωπή, πλαισιώνει ακουστικά την καίρια οπτική εμπειρία του Κρητικού: Η κορύφωση του φυσικού ήχου με τον άγριο εκκωφαντικό θόρυβο που προκαλούν τα τρία αλληπάλληλα αστροποτελέκια [...] προοιωνίζει την επικείμενη επίγεια συμφορά του ήρωα, δηλ. το θάνατο της "καλής" του, ενώ η διάχυση της υπερφυσικής αρμονίας συνοδεύει την ανερχόμενη προς τον ουρανό ψυχή της. [...]

Ο ίδιος ο θάνατος της αρραβωνιαστικής, που συμπίπτει με την "ανάδυση" της Φεγγαροντυμένης, συντελείται τη στιγμή ακριβώς που μέσα σε απόλυτη άπνοια η ακίνητη επιφάνεια της θάλασσας ταράζεται από τη μυστηριακή κίνηση της αντικατοπτριζόμενης εικόνας του φεγγαριού [...] και την ταυτόχρονη, και μοναδική σε όλο το ποίημα, κίνηση της κόρης. [παράθ. 3, σπ. 7-12].

Πιστεύω δηλ. ότι η μοναδική αυτή κίνηση της κόρης ("που μ' έσφιξε"), που στο φανερό επίπεδο του κειμένου ερμηνεύεται από τον ανυποψίαστο Κρητικό απλώς ως ένα σημάδι χαρούμενης αντίδρασής της ("κι εχάρη") για το απρόσμενο γαλήνεμα της θάλασσας, στην πραγματικότητα είναι το τελευταίο επιθανάτιο σκίρτημά της, καθώς η ψυχή της αποχωρίζεται για το κορμί της.

[Ακολουθούν ποικίλες ερμηνευτικές συνεπαγωγές για επιμέρους σημεία του ποιήματος].

Ε. Τσαντσάνογλου, «Η "Ταυτότητα" της Φεγγαροντυμένης...»: ό.π., σσ. 174-178.

7. Τίποτε δεν συνδέεται στο ποίημα μ' αυτά [δηλ. τις αφηρημένες έννοιες και τις εθνοκεντρικές ερμηνείες που αποδόθηκαν στη Φεγγαροντυμένη] και τίποτε δεν τα προετοιμάζει κατά τον απαράβατο νόμο της αφηγηματικής σύνθεσης. Τα παρόντα πρόσωπα είναι αποκλειστικώς δύο σ' όλη την έκταση του ποιήματος. Η θρησκευτική ερμηνεία προσκρούει επίσης στην ερωτική διάθεση της μορφής (θα ήταν βλάσφημο να μοιάζει η Παναγία με την κόρη και με την περίπου γυμνή, ξανθή Φεγγαροντυμένη) και κυρίως στο ότι μια υπερφυσική χριστιανική εμφάνιση (της Παναγίας ή της "θείας πρόνοιας") θα περιμέναμε να συνοδεύεται, όπως γίνεται κατά κανόνα σε ανάλογες νεοελληνικές διηγήσεις, από κάποιο θαύμα για τη διάσωση, και όχι να καταλήγει στο θάνατο της κόρης.

Από την άλλη πλευρά, η πληρέστερη υποστήριξη μιας φιλοσοφικής ερμηνείας της Φεγγαροντυμένης δόθηκε από τον Ερατοσθένη Καψωμένο. [... - διατύπωση επιφυλάξεων και επιχειρηματολογία υπέρ της ήδη εκθετιμένης άποψής του].

Φίλο κεί
Θεότητα

2.5.2.4. Εθνοκεντρικές Ερμηνείες της Φεγγαροντυμένης

Σημ.: Συνήθως συναντιμετωπίζουν τις επιφάνειές της στον Κρητικό και τους Ελεύθερους Πολιορκημένους.

1. ... [από τον στ. 17 του 4 κ.εξ.] έχει πραγματοποιηθεί *εύρυνση*, μετάβαση από το ανθρώπινο στο συμβολικό. Δεν είναι πια εμπρός μας η μνηστή, αλλά: η Ελλάδα-Λευθεριά βγαλμένη από την ανάμνηση των παμπάλαιων χρόνων.

[...] η παλιά μνηστή, που ανησυχεί για την τύχη του αρραβωνιαστικού, πλαταίνει [...] πιο πέρα σε πονεμένη μάνα, mater dolorosa, και παίρνει κάτι από τη γλυκειά αγάπη της Παναγίας για το γιο της [...].

Η Ουράνια Αγάπη είναι η τελευταία φάση την οποία παίρνει η ποιητική μεταμόρφωση της αρραβωνιαστικής: μνηστή, Λευθεριά-Ελλάδα, Πονεμένη μάνα των ανθρώπων, Ουράνια Αρμονία.

Π. Σπανδωνίδης, *Ο Ποιητής Διονύσιος Σολωμός...*, ό.π. 45-47 ~ Δ. Σολωμός, *Απαντα*, επιμ. Γ.Ν. Παπανικολάου, τ. 1., ό.π., σ. 493.

2. Η φεγγαροντυμένη θεά είναι η Ελευθερία-Πατρίδα [...], είναι το ίδιο θεϊκό πρόσωπο που κατεβαίνει απ' τους ουρανοί, καθώς βλέπουμε στο Βα και Γα Σχεδιάσμα των *Ελευθέρων Πολιορκημένων*, Θεάνθρωπη, που μετέχει θεϊκής κι ανθρώπινης ουσίας [...], μένει νύχτα και μέρα άγρυπνη κοντά στον πολεμιστή, ξέρει τ' απόκρυφα της ψυχής του, αόρατη εμψυχώνει. [...] *Κρητικός* και *Ελεύθεροι Πολιορκημένοι* βρίσκονται στην ίδια ψυχική κατάσταση [...]. Κάθε άλλη ερμηνεία είναι παρερμηνεία.

Φάνης Μιχαλόπουλος, Διονυσίου Σολωμού, *"Ο Κρητικός": Συμβολική και Αισθητική Ανάλυση του Ποιήματος*, Αθ. 1954 [πρώτη δημ. 1945:], σσ. <8 κ.εξ.> ~ Δ. Σολωμός, *Απαντα*, επιμ. Γ.Ν. Παπανικολάου, τ. 1., ό.π., σσ. 493-494.